

BAKOS ISTVÁN

Falvak és városok kapcsolata hazánkban

A falvak és városok kapcsolatának alakulása a két településtípus létrejötte óta foglalkoztatja az érdekelteket, a mindenkori közvéleményt, a társadalomkutatókat, településtervezőket és politikusokat. A viták nem korlátozódnak országhatárok közé, de mi most csak hazai vonatkozásaira térünk ki. Erdei Ferenc kutatásainak java e téma keretébe tartozott, s utolsó nagy műve, a *Város és vidéke* is a kapcsolatok alakulásához nyújt konkrét élményeken és tapasztalatokon nyugvó tudományos elemzést és adalékokat. A könyv Csongrád megye öt városának és falusi-tanyai vidéküknek alakuló, változó életén keresztül mutatja be egy kor és világjelenség — az urbanizáció okozta gyors ütemű fejlődés — örömet és gondokat hozó következményeit. Megmutatja könyvében e változásban élő és változást teremtő ember számára várható előnyöket és hátrányokat. Tanulmányom része egy nagyobb munkának, amelyet Szabó István és dr. Novobáczky Iván elvtársakkal közösen készítettem. Adataim többségét a KSH hivatalos statisztikái alapján állítottam össze, kisebb részét Illés Ivánnak a Valóság 1974/4. számában megjelent cikkéből (Budapesti kérdőjelek), valamint dr. Romány Pál könyvéből (A tanyakérdés ma) merítettem.

Kitűnő munkáikkal nagymértékben hozzájárultak ahhoz is, hogy egy-egy adott kérdésben tisztábban lássak. Tanulmányomban a falu és város jelenkori kapcsolatának vázlatos áttekintésére vállalkoztam, s közlésével a Tiszatáj olvasótáborának szeretnék segítséget adni e régóta folyó településpolitikai vitában az eligazodáshoz.

A KAPCSOLAT JELLEMZŐI A MÚLTBAN ÉS A JELENBEN

A falu és város a társadalmi munkamegosztás során létrejött két alapvető településtípus, amelyeknek egymáshoz való viszonyát történelmi távlatokban jelentősen befolyásolta a gazdasági-társadalmi fejlődés.

A falu ebben a folyamatban — annak kezdetén — még szinte teljesen önellátó, majd a munkamegosztás és az áruforgalom tökéletesedésével, lakossága zömében mezőgazdasági termelővé válik, míg a városok adnak helyet az ipari (feldolgozó), kereskedelmi, pénzügyi, adminisztratív (irányító), oktatási, tudományos, kulturális és népjóléti intézményeknek és tevékenységeknek. A kapitalizmusban nagyrészt a mezőgazdaság egyenlőtlen fejlődésének és a főleg városi tőkésosztály kizsákmányoló politikájának következményeként a falu gazdasági, politikai és kulturális téren mindinkább elmarad a várostól, a vidék Budapesttől. Ebben az időszakban a város-falu közötti kapcsolatban meghatározóvá a városi uralkodó osztályok (a földbirtokosok többsége is városlakó!) és az ország lakosságának nagyobb részét — 60—80 százalékát — kitevő falusi dolgozó tömegek közötti érdekellentét válik, amelynek okát a tulajdoni és elosztási viszonyokban kell keresni.

A felszabadulás és a földosztás gyökeres fordulatot hozott a zömében paraszti lakosságú falvak életében is; a falu-város kapcsolatra azonban rányomja bélyegét a kötelező beszolgáltatás, valamint az a tény, hogy ebben az időben a mezőgazdaság

biztosította az export és a jóvátétel nagy részét, az ipar munkaerőigényét, s végül főként a mezőgazdaság termelte meg a gyors ütemű iparfejlesztéshez szükséges tőkét a népgazdaság számára.

Az elmúlt tizenöt év politikai és gazdasági fejlődése — a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek létrejötte és a nagyüzemi termelés uralkodóvá válása a mezőgazdaságban is; a mezőgazdasági termelősövetkezetek egyre eredményesebb gazdálkodása, a társadalom szocialista vonásainak erősödése — nagymértékben csökkentette a falu és város viszonyában korábban meglevő feszültségeket, és szorosabbá tette köztük a kapcsolatot.

A változások főbb vonásai a következők:

Alapvetően megváltoztak a termelési viszonyok, amelynek során városban a termelőeszközök állami, falun a föld és az egyéb termelőeszközök szövetkezeti tulajdona, illetve használata vált uralkodóvá. E két szocialista tulajdonformát kiegészítik a falun élők személyi tulajdonú háztáji vagy kiegészítő gazdaságai, és a városi lakosság személyi tulajdonú üdülőtelkei és kiegészítő gazdaságai (Az ország lakosságának ily módon — földtulajdona révén — több, mint a fele érdekelt a mezőgazdaságban);

— az iparosítás és az urbanizáció eredményeként tovább növekedett a falusi népesség városba áramlása, és több község várossá fejlődött. Ugyanakkor a városiasodás üteme elmaradt az iparfejlődés által képződött új városi munkahelyek számának növekedésétől, s emelte a falun élő, városban dolgozó, bejáró munkások számát;

— a gazdasági fejlődés olyan strukturális változásokat eredményezett, amelyben a falu és város korábban meghatározó ismérvei jellemző vonásokká szelidültek. Így például a származást és az eredeti foglalkozást figyelembe véve, a mai munkásság közel fele paraszti származású, és a kereső falusi népesség közel 60 százalékának nem a mezőgazdaság biztosít megélhetést. Nagy számban vannak falun élő városban dolgozó, városban élő falun dolgozó és ideiglenesen városban lakó munkások. 1960-ban azoknak a száma, akiknek lakóhelye és munkahelye nem azonos településen volt, 600 ezer főt tett ki, számuk 1965-re 900 ezerre, 1970-re 1 millió 200 ezer főre növekedett, azaz a kereső népesség egynegyede ingázóvá vált;

— a vidék iparosításával és a mezőgazdaság szocialista átszervezésével együtt nagyarányú átrétegződés következett be a különböző foglalkozásúak körében; csökkent a mezőgazdaságban, növekedett az iparban és a terciér szektorban foglalkoztatottak aránya; az egyes rétegek és a két alapvető osztály között húzódo határok elmosódottabbakká váltak. Ezzel egyidejűleg a munkásság aránya az összes keresők közül, erőteljesen kiegyenlített a különböző településtípusok között. 1970-ben például az ipari és építőipari fizikai dolgozók aránya az összes keresők közül Budapesten 29,5%, a községekben 31,5% volt;

— a falvak civilizációs szintje és infrastruktúrája is növekedett; a falvak jelentős hányadában megindult a városiasodás folyamata, amely megköveteli a növekvő igényeknek megfelelő ellátottsági színvonal állandó javítását;

— a tudományos-technikai forradalom és a szocialista fejlődés eredményeképpen mind az iparban, mind a mezőgazdaságban növekedett a kvalifikált szellemi és fizikai dolgozók száma és aránya a városi és falusi népességben. Fokozódott a munkamegosztás a mezőgazdasági termelésben, csökkent az idényjellegű munkahelyek száma, s a tevékenység — különösen a termelési rendszerek térhódításával — jellegében is hasonlóvá vált az ipari munkához.

A fentiek hatására a falusi és városi népesség életszínvonala is közeledett egymáshoz: kiegyenlítettebbé váltak a jövedelmi, jövedelemelosztási, a foglalkoztatási és a lakásvizonyok; közeledés történt a fogyasztás és a társadalmi juttatások terén is.

A tömegkommunikációs és hírközlő eszközök (rádió, tv, sajtó, posta stb.), valamint az úthálózat és tömegközlekedés fejlődése időben és térben is közelíti a falut a városhoz, fokozza a két életforma egymásra hatását, a városi életmód térhódítását;

— a falvak szocialista önkormányzati jogosítványát és a helyi és központi érdekek nagyobb harmóniáját elősegítette az új tanács törvény, amely a községi tanács-

kat a demokratikus centralizmus alapján működő népképviselői-önkormányzati és államigazgatási szervekként jelöli meg. Ezzel együtt azonban újabb feszültségek is érzékelhetők a tanácsi igazgatás korszerűsítése után a székhely és a társközségek között.

MUNKAMEGOSZTÁS ÉS DIFFERENCIÁLÓDÁS

A falu-város kapcsolat alakulásának elemzésénél természetesen tekintetbe kell vennünk azokat a nagyarányú különbségeket, amelyek a történelmi fejlődés során a két települési kategórián belül a különböző településtípusokat kialakították. A városok esetében ez a skála a világszinten is jelentős, Budapesttől, a kétmillió, gazdasági-igazgatási-művelődési centrumtól százezres nagyvárosokon keresztül a hétezer lakosú olajvárosig, Százhalombattáig és a kilencezer lakosú üdülővárosig, Balatonfüredig terjed; felőlelve a többletől eltérő társadalmi-történelmi körülmények között kialakult és fejlődött alföldi tanyás mezővárosokat, az északi és dunántúli bányavárosokat, megyeszékhelyeket és önálló közlekedési vagy kereskedelmi góccokat, kulturális központokat.

A 3130 falu esetében a kép talán még változatosabban alakul. Méretekben a több mint 50, tízezer fölötti lakosságú községtől az 500 lakosnál kisebb falvakig, amelyekben az ország népességének alig több mint két százaléka él. Itt utaljunk arra is, hogy 1973-ban az 1827 községi igazgatási egységből mindössze 980 volt önálló, a többi községi közös tanácsi igazgatás keretében működött.

Az egyes települések közötti különbségek elemzésénél objektív körülményként kell elfogadnunk és értékelnünk a település funkciójából adódó eltéréseket. Itt abból kell kiindulnunk, hogy még a legkisebb település is betölt valamilyen szerepet, ha mást nem, lakóhelyi funkciót ellát. A település létrejöttében és létezésében meghatározó funkciók csökkenésével vagy korlátozásával megindul a bomlás folyamata, amely végül a település felszámolásához vezet (mint ez a tanyák és az aprófalvak egy részében történt).

Ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt a körülményt is, hogy a település-hálózat rendszerében változatlanul létezik egyfajta „munkamegosztás”, amelyben az egyes településtípusok nagyobb vagy kisebb szerepet töltenek be a tájegység, illetve az ország életében, s ez objektív magyarázatot ad a különbözősésre, a különbségekre. Innen közelítve azt kell mondanunk, hogy csak a kettő „város és vidék” szerves egységében képzelhető el a téma tárgyalása, és a köztük levő különbségek enyhítését, az egyenlő fejlődés feltételeinek megteremtését csak a betöltött vagy betöltendő funkciók, illetve az alapvető emberi igények oldaláról közelíthetjük meg.

A falvak eloszlása országrészenként változó; a községeknek több mint a fele van a Dunántúlon, egyötöde Északon, és egynegyede az Alföldön. Ugyanakkor ebben a nyolcszáz alföldi faluban él az ország községi népességének közel a fele.

Nagyobb eltérések vannak a községi népesség foglalkoztatási struktúrájában is. A városok és falvak területi elhelyezkedése, nagysága, egymástól való távolsága, közigazgatási szerepe, egymáshoz való gazdasági-társadalmi viszonya, amely a fentiekől függően — konkrét esetekben — vidékenként is igen eltérően alakul falu-város, sőt falu-falu és város-város között is.

KÜLÖNBSÉGEK AZ ÉLETKÖRÜLMÉNYEKBE

A falu és város kapcsolatának jelenkori meghatározóját a szocialista társadalmi viszonyokban kell keresnünk. A szocialista társadalomban alapvető követelmény a társadalmi termelés hatékonyságának állandó növelése, a munka szerinti elosztás és az anyagi érdekeltiség elvének érvényesítése, az életszínvonal fokozatos emelése.

A társadalmi termelés hatékonyságának növelését a területileg elosztott és gya-

rapodó termelési eszközök és a meglevő források jobb kihasználása teszi lehetővé, amelyhez megfelelő létszámú és képzettségű munkaerőre van szükség. A nagyobb fokú hatékonyságot a termelőeszközök koncentrációja biztosítja, s ez megköveteli a munkaerő koncentrációját is. A termelőeszközök és a munkaerő koncentrációja a települések közötti differenciálódással jár együtt, amelyek során bizonyos területek és településtípusok előnyösebb, mások hátrányosabb helyzetbe kerülnek.

Hazánkban a szocialista iparfejlődéssel együtt végbement agglomerálódási folyamat eredményeképpen a városok száma 1973-ra nyolcvanháromra, a városlakók aránya közel 50 százalékra növekedett. Az urbanizáció gyors ütemét jelzi az a tény, hogy a városi népességnek több mint a fele nem a városokban született. A falvak népessége ugyanebben az időszakban abszolút mértékben is csökkent (2,6 százalékkal), noha a természetes szaporodás itt négyszer akkora, mint a városokban.

Az átrétegződés folyamata összességében kedvező hatással járt, mivel elősegítette a mezőgazdasági népesség eláramlása útján a hatékonyabb foglalkoztatást, a társadalmi termelés, ezen belül a mezőgazdasági termelés nagyarányú növelését, a lakosság életszínvonalának, életkörülményeinek javulását.

Ugyanakkor településfejlesztésünk nem vette kellő súllyal figyelembe a mezőgazdasági jellegű vidékek és a mezőgazdasági nagyüzemek termelésfejlesztését. Többek között hiány mutatkozik e vidékek településeiben a lakosság teljesebb körű foglalkoztatása és a községi járulékos beruházások terén, amely kedvezőtlenül hat a mezőgazdasági nagyüzemek fejlődésére is.

A községek infrastrukturális beruházásaira nyújtott összes állami és tanácsi támogatás tizedakkora, mint a városok számára juttatott összeg. A különbséget részben magyarázza, de a nagyarányú eltérést nem, a nagyobb szerepkör, a több funkció, amelyet a városok betöltenek és amit a környezetükben levő falvak lakosai is élveznek (iskola, kórház, közigazgatás, ipari üzemek, kereskedelmi szolgáltatás stb.). Ezen belül is az agrárjellegű falvak vannak a legnagyobb hátrányban, szinte semmilyen támogatásban nem részesednek. Ezért ezek a tanácsok a községfejlesztési hozzájáruláson és az adón túl, többnyire a termelőszövetkezetek üzemi fejlesztési alapjaiból igyekeznek minél nagyobb összegeket megszerezni a községi infrastrukturális beruházások céljára. Ez a tendencia az utóbbi években fokozódott (jelenleg az összes tanácsi fejlesztési forrásnak körülbelül 7 százalékát teszi ki a termelőszövetkezetek által ily módon rendelkezésre bocsátott összeg), s összességében a mezőgazdaság, illetve a termelőszövetkezetek fejlesztésére szánt alapok újraelosztását vonja maga után; vagyis amennyivel többet adnak ilyen célra, annyival kevesebb összeg jut a mezőgazdaság fejlesztésére.

A fentiek — az ipar és a városfejlesztéssel együtt — a falu és város kapcsolatának összességében javuló tendenciája mellett, bizonyos területeken újabb feszültségek kialakulásához vezettek. A feszültségek falutípusonként és tájegységenként nagy eltérést mutatnak. Legnagyobbak, legérzékenyebbek a problémák a mezőgazdasági jellegű megyékben és az aprófalvas vidékeken, illetve a város vonzáskörzetétől távolabb eső falvakban.

VÁNDORLÁS ÉS FESZÜLTSEGEK

A városokba koncentrált ipari üzemek, kereskedelmi, igazgatási, művelődési, egészségügyi és szolgáltató intézmények révén szélesebb körű munkamegosztás alakult ki, melyben az egyéni képességeknek megfelelőbb munkalehetőség választható, ami egyben magasabb jövedelem és életszínvonal elérését teszi lehetővé;

— a terület és településfejlesztés egyoldalúan csak az iparfejlesztési szempontokat tartotta lényegesnek, ezért a mezőgazdasági jellegű területek és a falvak fejlesztésére aránytalanul keveset juttattak a központi fejlesztési forrásokból. A városok fejlesztése mellett kevés figyelmet fordítottak a falvak városiasítására;

— a nagyarányú ipar- és városfejlesztés, a városi infrastrukturális beruházások növelése, a falusi építkezések, járulékos beruházások visszafogása, s a növekvő ke-

reslettel együtt a városi telekárak, lakásárak emelkedése, a falusi magán- és személyi tulajdon olyan nagymértékű leértékelődéséhez vezetett, amely példa nélküli a magyar falu történetében. Kiváltotta és kiváltja nemcsak a városban dolgozók, hanem a falusi értelmiség és a tőkeképesebb egyének ösztönszerű, meglevő tőkájük biztonságosabb befektetése érdekében eszközölt városi lakás- és telekvásárlását, letelepedését is;

— a szociális, egészségügyi, kulturális, kereskedelmi ellátottság a szolgáltatások — tehát alapvető emberi igények — területén a falun élők ellátottsága rosszabb, mint a városi népességé;

— az egyén szempontjából a faluról városba költözés, a vertikális mobilitás megvalósulásának is előfeltétele. A művelődésügyi szolgáltatásban, az oktatás színvonalában és az életkörülményekben meglevő különbségek például oda vezetnek, hogy a falusi fiataloknak negyed-, ötöd-, néha csak tízedekkora lehetőségük van, hogy egy-egy felsőoktatási intézménybe bekerüljenek, vagy magasabb kvalifikációjú pályákon — tudományos kutatás, külügy, külkereskedelem, tömegkommunikációs szervek stb. — vezető beosztást érjenek el, mint hasonló városi társaiknak, jóllehet e téren jelentős erőfeszítések történtek;

— a falusi jövedelmi viszonyok megközelítik az összességében magasabban képzett városi népesség jövedelmi szintjét. A megközelítően azonos jövedelmeket azonban a *kötelező 7—8 óras munkaidőn túli* — sokszor átlagban napi 10—12 óras — munkával (háztáji és kiegészítő gazdaságok stb.) érik el, amely korlátozza a szabad időt, s ily módon kedvezőtlenül hat az egyéni fejlődésre. A falusi szolgáltatások hiánya szintén a szabad idő csökkentését eredményezi. A falusi népesség jövedelméből a munkából származó jövedelmek hányada magasabb, a társadalmi juttatásból származóké viszont jóval alacsonyabb, mint a városi népesség esetében;

— a termelőszövetkezeti és a legtöbb esetben előremutató tanácsi egyesítések a falvak jelentős hányadát megfosztották a korábbi korlátolt önállóságtól; gazdasági és politikai téren alárendelték a centrumközségeknek. Ily módon a lakosságot és a települést érintő döntések többségét nem helyben hozzák, amely a képviseleti rendszer nem megfelelő működése, vagy az érdekegyeztetés elhanyagolása esetén a szocialista és a szövetkezeti demokrácia torzulását eredményezheti. Ennek veszélyét fokozza, hogy a helyi hatalom képviselői és a helyi értelmiségiek többsége a kisebb falvakból a centrumközségekbe költözik, s ez a falu társadalmát csonkábbá teszi. Nem mindenütt vették figyelembe azt sem, hogy a mezőgazdasági termelés objektív feltételei most és a jövőben sem engedik meg az agrárterületek népességének nagyarányú koncentrációját;

— a gyors ütemű iparosítás és ettől a településfejlesztés elmaradása nagyarányban megnövelte a falun élő, városban dolgozó ingázók számát. Az ingázás — mint jelenség — a város-falu kapcsolat egyfajta, bizonyos határokon túl, torz megnyilvánulása, amely igen sok társadalom- és szociálpolitikai problémát vet fel. A helyi közösségi és művelődési fórumok sorvadnak, a lakóhelyi és munkahelyi döntésekben való részvétel és érdekelttség csökken, a helyi társadalmi és politikai szervezetek tevékenysége egyre formálisabbá válik, amely végül a szocialista demokrácia érvényesülése ellen hat.

Az ingázók átlag a napi nyolc óra munka mellett közel két órát utaznak munkahelyükre és haza, és többségük ezt követően megkezdi második műszakját a háztájiban.

A tömegkommunikációs eszközök, különösen a televízió, a falusi lakosságot is jobban bekapcsolta az ország és a világ vérkeringésébe, nyitottabbá tette a faluközösségeket.

Ugyanakkor nem veszi eléggé figyelembe a falvakat és a falusi lakosság saját hagyományokon alapuló művelődési-közösségi igényeit, nem segíti ennek továbbfejlesztését; főleg a nagyvárosi középrétegek informálódási és művelődési igényeit szolgálja; amikor időnként sikerül egy-egy színvonalas műsorban (pl. Röpülj páva, Aranypáva, kisfilmek) a szélesebb réteg művelődési igényeit is kielégíteni, akkor érzékelhetők leginkább — a közönség reagálásából — az előző időszak hiányosságai;

— a falusiaknak összességében, s egy lakosára vetítve is kevesebb összeg jut a társadalmi-szociális juttatásokból, mint a városiaknak, annak ellenére, hogy a rászorulóknak nagyobb számban vannak, mivel itt — a magasabb népszaporulat miatt — több a gyermek, de több a nyugdíjas korú idős ember is. Nincs falun kellő számú bölcsődei és óvodai férőhely, nincs állami lakás, üdülési lehetőség stb.

Ezt a jelentős különbséget jól érzékelhetjük például a lakáskörülmények bemutatásán keresztül. Közismert, hogy a lakáskörülményeket a család korábbi helyzete (öröklakás, lakásöröklés), a lakó- és munkahely, az egyén rendelkezésére álló pénzösszeg, az állam által rendelkezésre bocsátott kölcsönök és hitelek, és egyéb szociális vagy társadalmi tényezők (pl. családi állapot) szabják meg. A lakásfenntartás költségeinek alakulását főként a tulajdonviszonyok és a lakáshasználati jogcímekek határozzák meg. Ezek szerint az *állami tulajdonú* lakások aránya az összes lakásból Budapesten 60 százalék, a vidéki városokban 32 százalék. A vidéki városokban 68 százaléka, a falvakban 91 százaléka *személyi tulajdonban* van. Az állami tulajdonú lakásokban élők a múlt évben megemelt, de viszonylag alacsony lakbér fejében használják a zömében korszerű összkomfortos lakást, ahol a javítási, karbantartási költségek zöme a tulajdonost, tehát az államot terheli, ezekhez a költségekhez az állam tehát nagymértékben hozzájárul. A személyi tulajdonú lakásoknak — amelyek megszerzése csak hosszú évek keserves pénzgűjtögetésével, munkájával és 25—30 éves jelentős OTP- és vállalati kölcsönök igénybevételével képzelhető el — havi törlesztése is igen tetemes pénzösszegre rúg, ezenkívül házadót, közsegfejlesztési hozzájárulást és bizonyos esetekben út- és közműfejlesztési hozzájárulást kell fizetni. Ugyanakkor a javítási és karbantartási költségek kizárólag a tulajdonost terhelik, a lakásfenntartáshoz állami hozzájárulás nincs. A zömében személyi tulajdonú falusi lakások több mint fele a felszabadulás előtt épült, amelyeknek közel háromnegyede 70 évnél idősebb, 90 százaléka összkomfort nélküli. Ily módon jelentős különbségek keletkeznek a családok között aszerint, hogy kinek juttatott az állam állami lakást, és kinek jutott, vagy ki kényszerül személyi tulajdonú lakásra. Látjuk, hogy a falusiak szinte kizárólag az utóbbi formában — életszínvonalukat jelentős mértékben csökkentő akkumulációs terhek vállalásával, a várositól objektív okok miatt kedvezőtlenebb kölcsön- és hitelfeltételek mellett — kellett hogy megoldják a lakás gondjukat. Ugyanakkor a falusi építkezések olcsóbbak, mivel a telekárak alacsonyabbak és a főbb munkák kalákában végezhetők.

1970-ben az állami hozzájárulás mértéke a lakásfenntartáshoz a falvakban 7 forintot, a vidéki városokban több mint 500 forintot, a fővárosban több mint 1100 forintot ért el lakásonként. Az eltérések jelzik azt a hátrányt, ami a falun élőknek jelentkezik a városi, főleg fővárosi lakossággal szemben, közvetett dotáció kiesés formájában. Ez a hátrány más területeken, például a tömegközlekedésnél is jelentkezik.

Nem lényegtelen az az eltérés sem, amely a közüzemi szolgáltatások egységárána különbségéből, de főleg a szolgáltatások hiánya miatt adódik.

Természetesen mindezek a történelmi okokból, a városi és falusi életmódból, vagy a települések eltérő funkciójából adódó hátrányok és különbségek mellett a falvaknak is van előnyük a városokkal szemben. Ilyenek például:

A személyi tulajdonú háztáji föld, a házikert és a családi ház, illetve az ennek révén többletmunkával elérhető jobb ellátás, többletjövedelem;

— a városok, főleg Budapest zsúfoltságával, légszennyezettségével szemben a falusi nyugalom, a tiszta levegő és a csend, az élő természet közvetlen hatása;

— a falu emberesebb, közösségibb légköre, tevékenyebb közélet, a városi, elidegenítő tömeghatásokkal és részvétlenséggel szemben.

Elemzésünkben nem tértünk ki a falukérdéshez szorosan kapcsolódó tanyarendszer problémáira, amelynek az utóbbi években ismét széles körű vitája bontakozott ki. Dr. Romány Pál könyvéből tudjuk, hogy tanyákon él még ma is az ország lakosságának körülbelül 8 százaléka, amely az 1949. évi 17—18 százalékos arányhoz képest igen lényeges csökkenést jelent, azonban változatlanul sok problémát okoz. Ami

hátrányt és különbséget felsoroltunk a falusi és városi életkörülmények között, itt hatványozottabban jelentkezik.

A KOMMUNÁLIS ÉS KULTURÁLIS ELLÁTOTTSÁG NÉHÁNY MUTATÓJÁNAK ALAKULÁSA
A VÁROSOKBAN ÉS KÜZSÉGEKBEN 1970-BEN

	Jelenlevő népesség sz.		Népesség sz. arányának változása %	Egy lakosra jutó össz. ker. forg. Ft	Egy lakosra jutó villamos- en. fogy. KWó	Közüzemii vízellátással rendelkező települések száma	
	1960. ezer fő	1970. ezer fő				víz %	csatorna %
Városok	4173	4678	12,1	20 462	304	100	100
Községek	5738	5638	-2,6	9024	101	32,6	10,2
Ezen belül:							
Részleges elsőfokú közp.	513	477	-7,0	6624	91	36,6	3,6
Egyéb települések	2092	1958	-6,3	5334	84	21,7	4,2

	Állandó bölcsődével, óvodával rendelkező települések		Bölcsődei férőhelyek 10 000 lakosra jutó száma	Óvodai férőhelyek 10 000 lakosra jutó száma	Általános isk. tan. 1000 lakosra jutó száma	Középisk. tan. 1000 lakosra jutó száma
	Bölcsőde %	Óvoda %				
Városok	98,7	100	59,8	21,4	84,9	39,0
Községek	10,6	53,4	19,8	20,9	129,0	6,6
Ezen belül:						
Részleges alsófokú központok	4,8	66,8	5,9	21,4	130,2	0,1
Egyéb települések	2,1	37	5,2	17,3	108,9	0,2

A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek létrejöttével erős differenciálódás indult meg a tanyák között is, amelynek során jelentős részüknél számolni kell azzal, hogy hosszabb távon is fennmaradnak. Ugyanakkor a szétszórtság, a köztük levő nagy távolságok, az alacsony tömörültségi fok rendkívül megnehezíti a legalapvetőbb emberi igények kielégítését is.

A tanyák közel 80 százalékában nincs villany, négyötöd részük 3 km-nél távolabb fekszik a falvak vagy városok szélétől, és negyedrészüik fekszik viszonylag (0,5 km) közel, kiépített kövesúthoz. Igen rosszak a tanyai iskoláztatási, egészségügyi és kulturális ellátottság mutatói. A tanyai népesség többsége nehéz körülmények között él. A tanyai népesség helyzetének, ellátottságának javítása érdekében — mivel hosszú távon kell számolnunk a tanyák fennmaradásával — a lehetőségekhez mérten mindent meg kell tennünk. A beköltözések elősegítése mellett — mint erre a párt- és kormányhatározatok is utalnak — törekednünk kell arra, hogy a legalapvetőbb emberi igények kielégítést nyerjenek, az alapfokú civilizációs feltételeket e területeken is biztosítsuk. Ez nemcsak helyi, hanem országos feladat is.

Anyagunkban nem részleteztük Budapest helyzetét és meghatározó szerepét, sokszor nyomasztó túlsúlyát a városok és az ország életében, mert akkor a Budapest—Vidék problematika vált volna uralkodóvá az elemzésen belül. A Budapest—Vidék kapcsolatban mutatkozó feszültségek és jelenségek értékelését nem tekintettük szorosán vett feladatunknak, bár néhány vonására már a fentiekben is utaltunk. Az alábbiakban Illés Iván idézett tanulmánya alapján utalunk néhány lényeges összefüggésre.

Területi fejlesztésünk eredménye, hogy a szocialista ipar túlzott budapesti koncentrációját jelentős mértékben sikerült csökkenteni, s a vidéki iparfejlesztést, ipar-

telepítést felgyorsítani. Ennek során Budapest részaránya az ipari foglalkoztatottak létszámából az 1949. évi 51 százalékról 1973-ra 31 százalékra csökkent. 1965—1973 között például több mint 20 százalékkal fogyatkozott a főváros állami iparának munkáslétszáma. A vidéki ipartelepítés során létrehozott gyárak, üzemek azonban nagy többségében a térbelileg kiterjedt működésű budapesti nagyvállalatok centralizált szervezetébe kaptak helyet. „Ez egyrészt felduzzasztja a központi adminisztratív apparátust, másrészt a központosított számvitel és pénzügyek elmoszák az egyes üzemek hatékonysága közötti különbséget, gátolják a gyáregységek gazdasági önállóságát, és ezzel megakadályozzák a helyi tanácsok és a vállalatok közötti érdemi együttműködést és érdekközösséget.” Ez a következtetés jól szemlélteti, hogy az ipari munkáslétszám jelentős csökkenésével Budapesten nem járt együtt az alkalmazottak létszámának, arányának csökkenése. Így 1965-ben Budapesten 1000 munkásra 347 alkalmazott, 1972-ben már 468 alkalmazott jutott, míg vidéken a megnövekedett munkáslétszám mellett is, 1972-ben nőtt az 1000 munkásra jutó alkalmazottak száma.

Ez a struktúra vonja aztán magával, hogy ugyanazon képzettséggel vidéken viszonylag kedvezőtlenebb munkakör foglalható el, mint a fővárosban. Míg Budapesten a nyolc általános iskolával, mint legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők közel 30 százaléka kerülhet szellemi foglalkozásba, addig a községekben az ugyanilyen végzettségűeknek csupán 12 százaléka. Budapesten koncentráldódik a tudományos kutatás (a kutatók 87 százaléka), a műszaki, üzemszervezési, számítógépes apparátus, a művészeti élet stb. Ezeket, de sok esetben torz jelenségeket, megmagyarázhatatlan különbségeket csak céltudatos településfejlesztési politikával enyhíthetjük. Tartalmi változást idézhetünk elő ily módon — e téren is ugyanúgy, ahogy az az iparban történt, a vidéki iparfejlesztések során.

A FALU-VÁROS KAPCSOLAT TOVÁBBFEJLESZTÉSÉNEK FELADATAI

A falu és város között ma még az alapvető emberi igények kielégítésében meglévő eltérés és különbség azonban nem jelenthet különállást vagy szembenállást e két fő településtípuson élők között, hiszen szocialista fejlődésünk eddigi szakasza is azt mutatja, hogy a falvak korábban meglévő nagyarányú elmaradását, a falvak és városok közötti különbséget, a falvakban bekövetkező gyors és mélyreható változásokkal egyre inkább leküzdjük.

A termelési és társadalmi viszonyok szocialista vonásainak erősödése, a tudományos, technikai forradalom és a munkamegosztás fejlődésével a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség fokozatosan közeledik egymáshoz minden területen. Ez a közeledés a tulajdonviszonyokban, a munkavégzésben, az életszínvonalban, életmódban és a társadalmi élet különböző területein növeli az igényt az elmaradottabb falusi viszonyok fejlesztésére és a civilizáltabb, kulturáltabb lakóhelyek létrehozására.

A városiasodás folyamata és az urbanizációs központok vonzereje továbbra is növekszik.

Ugyanakkor a településpolitikában előtérbe kell állítani a mezőgazdasági termelés adottságainak és távlati fejlesztésének megfelelő településpolitikai koncepció kidolgozását. Ezzel együtt — az egyenletesebb fejlődés és a falvak városiasodásának elősegítése érdekében — kívánatos, hogy növeljük az agrárjellegű vidékek és a falvak infrastrukturális beruházásaira juttatott központi támogatás összegét, a falvak ellátottsági színvonalát, a falun élők életszínvonalának közelítését a városiakéhoz. Az azonos életszínvonal biztosítása az elmaradottabb ellátottsági körülmények között élő falusi népesség számára nagyobb jövedelmet tesz szükségessé, amelyet jövedelempolitikánk alakításánál tekintetbe kell vennünk;

— a falvak gazdasági alapját és egységét megteremtő termelőszövetkezetek és a társadalmi fórum szerepére hivatott közigazgatási szervek — a tanácsok — egyeítésénél a lehető legkörültekintőbben kell a lakossági érdekeket és a népgazdasági célokat figyelembe véve az egyesítéseket támogatni;

— szükségesnek látszik, hogy a települési és gazdasági koncentráció tervezésében az eddignél fokozottabban vegyék figyelembe a tájféldrajzi és perspektivikus gazdasági adottságokat, a táj- és néphagyományokat, a lakosság pszichikai kötődését és a termelés távlati hatékonyságát;

— az olcsó szállítás növelésével, a kereskedelem és felvásárlás javításával is csökkenteni lehet az e téren jelentkező feszültségeket;

— a falu-város viszonyban a társadalmi munkamegosztás fejlődésével egyre nagyobb szerepet kap a városi munkahelyen dolgozó, de falun élő lakosság, a város közvetlen környékén levő települések és a város kapcsolata;

— helyzetük érdekében javítani kell a tömegközlekedés jelenlegi helyzetén. A fejlesztendő központi szerepkörű városok közlekedéshálózatának kiépítésével, a gyorsabb közlekedési eszközök alkalmazásával;

— a kedvezőbb hitel- és pénzügyi feltételek általános kiterjesztése a falusi lakásépítéshez is bizonyára elősegíti az e téren eddig mutatkozó feszültségek kiűszöbölését, csökkentését;

— a községek kulturális és kommunális viszonyainak, ellátottságának növeléséhez hozzátartozik, hogy a regionális központokat egyben önálló karakterű szellemi, kulturális központokká kellene fejleszteni, amelynek adott területen országos, sőt nemzetközi szerepköre, intézménye és híre is lehet;

— a falvak és városok közötti információk gyors áramlásának fejlesztését (telefon, telex, tv, rádió stb.) a gazdasági-társadalmi fejlődés is követelően igényli.

A magyar falu- és városfejlődés valójában a szocialista társadalmi rendszerben kapott erős lendületet, ahol a tulajdonviszonyok alapvető változásával, a termelési és társadalmi viszonyok nagymértékű fejlődésével — fokozatosan leküzdve a feudális örökséget — egyre szervezettebb és szorosabb kapcsolat alakult ki a különböző településtípusok, a falu és a város között. Megteremtettük a feltételeit annak, hogy a regionális fejlesztési tervek és a népgazdasági tervek integrált alkalmazásával feltárjuk és „hasznosítsuk a gazdaságpolitikai célok megvalósítása során azokat a tartalékokat, amelyek az örökölt, részben spontán módon létrejött területi struktúra megváltoztatásában, a termelőerők racionálisabb területi elhelyezésében rejlenek”. A falu-város kapcsolat fejlesztése, az alapvető emberi igények kielégítése szempontjából a köztük levő különbségek további csökkentése, majd felszámolása, a különböző településeken élők egyenlő esélyeinek biztosítása egyik fontos célkitűzése szocialista építésünknek. A két településtípus együttes, harmonikus fejlesztésével, a városok és falvak urbanizálódásának és humanizációjának elősegítésével képzelhető el olyan egészséges településfejlesztési politika, amelynek progresszív hatását a ma és a holnap építői egyaránt megérik, s megvalósításához eszükkel, erejükkel hozzájárulnak.

